

Corsaris i pirates a la costa central catalana (segles XIV-XVII)

En el present estudi es vol donar una visió de conjunt del fenomen del cors i la pirateria que afectà a la costa central catalana. El marc geogràfic del present estudi l'hem centrat entre les poblacions més importants entre Barcelona i Tarragona, centrant-nos, sempre que ha estat possible, en les poblacions del Garraf. Per aquest estudi hem utilitzat diverses fonts.

En primer lloc hem utilitzat els Dietaris de la Generalitat de Catalunya i el Dietari de l'Antic Consell de Barcelona, fonts indispensables per a l'estudi dels atacs corsaris d'aquesta època. Ambdós recullen els atacs de corsaris i les aliances que es feren per a la defensa de la costa catalana.¹ Hem consultat el dietari de Jeroni Pujades, document iniciat el 1600, on es retraten diversos fets històrics del moment.² També hem utilitzat altres fonts de caire arxivístic presents a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA) i a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). Així mateix, hem inclòs a l'article dades d'un personatge, de cognom Fonseca, que fou castlà del castell de Cubelles a finals del segle XV i que esdevingué corsari, situació que no ens ha de sobtar tal i com veurem en el present article.

Definim els termes

Segons el diccionari etimològic Alcover Moll el cors és la *campanya que fa una nau mercant amb patent del seu Govern contra les naus enemigues*, mentre que un pirata s'hi refereix com a *lladre de mar, que navega il·legalment i amb intenció de fer preses*.

La diferència bàsica entre corsaris i pirates és el dret de patent de cors. Aquest dret permet a una nau atacar altres naus enemigues i quedar-se amb el botí a canvi de defensar la costa del seu regne. Els pirates no tenien aquest dret i atacaven per lliure, sens el compromís de defensar el seu territori d'origen. La diferència bàsica és aquest matís de legalitat entre uns i altres.

Tant pirates com corsaris, a part de buscar el botí, volien fer presoners per vendre'ls com a esclaus o bé fer pagar un rescot per alliberar els captius. En la redempció de captius jugà un paper molt important dels frares de la Mercè que s'intercanviaven pels captius. Es dona per cert que els corsaris només eren de terres barbaresques. La veritat es que existiren corsaris cristians i no només d'origen turco-musulmans. També s'ha

¹ Els hem citat abreviats. Pel Dietaris de la Generalitat de Catalunya = DGC, seguit del volum amb nombres romans i la pàgina amb nombres aràbics. Pel Dietari de l'Antic Consell de Barcelona = DAC amb el mateix sistema de numeració.

² El dietari de Jeroni Pujades fou publicat pel *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* (accessible a www.raco.cat). L'hem presentat amb l'abreviatura DJP, seguit del volum amb xifres romanes i el foli amb xifres aràbigues.

de dir que els corsaris cristians també lluitaren entre ells. Es documenten nombrosos enfrontaments entre corsaris genovesos i catalans a partir del segle XIV i també durant la Guerra dels Segadors (1640-1659) quan mariners catalans atacaren per sistema les naus enemigues armades pel regne de Castella.

Hem de tenir amb compte que les condicions de “pirates” o “corsaris” depenia de l'òptica de qui generava la documentació. Per a un rei cristià un corsari barbaresc, que hagués obtingut patent de cors del seu rei, podia ser un pirata.

L'origen del cors i la pirateria a Catalunya

Els monarques medievals catalans varen afavorir el cors i el varen promoure. Un dels primers documents que hem localitzat és una ordre als oficials del rei Alfons II, de l'any 1288, on es permetia l'actuació de corsaris sempre que no ataquessin a territoris amics. Si els corsaris infringien aquesta ordre s'hauria de restituir el botí i pagar una indemnització marcada per la llei.³

Un altre rei que intentà donar validesa legal al cors fou Pere el Cerimoniós. El 1354 va dictar les seves ordinacions navals on normativitzava el corsaris i les seves accions.⁴

Ja hem comentat que el cors es practicava tant per cristians com per musulmans. El problema venia derivat de com es practicava. A partir de la segona meitat del segle XIV hi hagué un augment de les accions de corsaris catalans. Segurament aquesta creixença vingué derivada del tràfic d'esclaus no cristians. Tenir o vendre esclaus cristians, encara que fossin del ritus ortodox estava totalment prohibit, tot i que a voltes era una realitat. Als furs de València es recull el *Crim de collera*, que consistia en vendre cristians a terres islàmiques: *Tot hom de qualque ley, secta o condició sia, inculpat de crim appellat vulgarment de collera, si serà atrobat culpable, sia condempnat a mort natural, axí que del tot muyra ne donant-se per catiu a nós o en alguna altra manera pusca scapar, ans en tot cas sia mort sens alcuna gràcia o perdó e sens tot altre remey. E si culpable no serà atrobat, sia del tot absolt, en manera que sia o no sia colpable on sia dupte no se'n puxe fer pecuniària composició.*⁵

El 1420 Alfons el Magnànim es dirigí al batlle general on especificà com s'havia de reallitzar la pràctica del cors: *Entès havem novellament que alguns patrons de naus e altres sotsmesos nostres se preparen o entenen armar algunes naus per anar a discórrer les mars amb les dites naus armades. E sia nostra intenció, així com a nostre real dignitat se pertany, proveir e dar lloc e manera que los dits patrons o armades no facin dany sinó a aquelles naus o persones que sien amb nós en guerra.*⁶

Veiem com a partir del segle XIV tant pirates i corsaris camparen per la Mar Mediterrània, atacant les costes catalanes, valencianes i les illes Balears. Si veiem el text del

³ Veure Document 1.

⁴ Publicades per Antoni de Capmany i Montpalau el 1787. Es pot consultar a internet a Google Books.

⁵ Aquest fur fou promulgat pel rei Martí el 1403. Recollit als Furs de València per COLÓN, Germà; GARCIA, Arcadi: *Furs de València*. Volum VII. Barcelona: Editorial Barcino. 1999, p. 107.

⁶ Citat per ALCOBERRO, Agustí: *Pirates, bandolers i bruixes*. Barcelona: Barcanova. 1994, p. 37.

Corsaris i pirates a costa central

bisbe i humanista gironí del segle XV Joan Margarit dirigit a les Corts de Barcelona de 1454 és força entenedor: *los infeels sarraïns en l'any passat e present sien estats amb galeres, galiotes e altres llenys armats tant bé en les illes de Mallorca, Menorca, Eivissa i Sardenya, com en les parts de Catalunya, e hagen granment damnificats molts i diversos cristians e molts e diversos homes e dones e infants presos amb llurs béns; e amb si amenats en les parts de Moreria, els tinguen captivats, on los fan moltes e diverses opressions, fam, set e molts turments sostenir; en tant, segons que es diu, ço que Déu no vulguí, que són en perill de renegar lo nom de Jesucrist.*⁷

A partir del primer terç del segle XVI els atacs de corsaris i pirates d'origen musulmà es generalitzen per tota la Mediterrània. Els canvis politicomilitars són una de les causes d'aquesta expansió. La desfeta de l'Imperi Bizantí i la irrupció de l'Imperi Otomà, va comportar que un mar que havia estat exclusiu del comerç cristià, en un mar perillós per navegar-hi. L'imperi otomà s'estenia des de l'actual Algèria fins a Bagdad. Aquesta intrusió feu que les ràtzies dels corsaris turcs i barbarescos fossin habituals al litoral català. El rei Ferran II, per tal de garantir el comerç amb el nord d'Àfrica, havia conquerit les places d'Orà, Bugia i Trípoli a principis del segle XVI. Aquestes ciutats també foren presidis on enviar els elements més indesitjables de la societat i permetien controlar la costa del nord d'Àfrica. Aquest control també es va perdre amb les conquestes dels otomans. A aquest fet s'hi ha de sumar la divisió interna del món cristià. Els enfrontaments religiosos entre catòlics i protestants va impedir una acció conjunta contra el cors turco-barbaresc.

Les naus

En aquest apartat veurem com eren les naus. Les característiques més importants dels vaixells eren la velocitat i la maniobrabilitat. Hem classificat els vaixells dels corsaris i pirates en dues tipologies bàsiques: les naus a rem i les naus a vela.

Entre les naus a rem destaquen els bergantins, les fustes, les galiasses, les galeres i les galiotes. La més gran era la galiassa que podia tenir uns trenta bancs per banda amb fins a deu homes remant per cada banc. Les galeres i les galiotes eren els vaixells típics de les armades defensives catalanes. Tenien entre 20 i 25 bancs per banda amb dos o tres remers respectivament. Podien aparellar un o dos màstils i podien portar fins a cinc peces d'artilleria.

La fusta tenia uns quinze bancs per banda, amb espai per un remer. Es complementaven amb un màstil amb una vela llatina. En situacions perilloses tota la tripulació podia remar. Eren els vaixells més veloços de l'època i eren els preferits de corsaris i pirates. Els bergantins tenien entre 10 i 15 bancs per banda, solien tenir un home per banc i entre un i dos màstils.

Les naus sense remers solien ser d'estructura ampla i fonda. Eren propulsats per la força del vent i tenien gran capacitat de càrrega. La seva tipologia és molt variada. Les carraques (que solcaven els oceans cap a Amèrica), aparellades amb diversos pals amb veles quadrades i llatines, eren les més grans. Podien carregar entre 1000 i 2000 tones

⁷ Citat per ALCOBERRO, Agustí: *op. cit.*, p. 34.

mètriques. La documentació sembla a vegades és poc precisa i només es parla de “nau” o “barca” però aquests també eren tipus de vaixells emprats des de l'època medieval fins a l'edat moderna.⁸ La nau podia carregar fins a 500 tones mètriques, comptava amb 4 pals i solia tenir veles quadrades. La barca no tenia tanta capacitat de càrrega i utilitzava veles llatines. Per últim destaquem el pollacra i el llagut que podien carregar entre 50 i 25 tones mètriques respectivament.⁹

NAUS A REM

	BANCS PER BANDA	HOMES PER BANC	MÀSTILS
GALIASSA	30	5 / 7 / 10	3
GALERA	20-25	3	2
GALIODA	15-20	2	2
FUSTA	15	1	2
BERGANTÍ	10-15	1	2 / 1

NAUS A VELA

	CÀRREGA	TRIPULACIÓ	PECES D'ARTILLERIA	PALS	VELES
CARRACA	1000-2000	300	50	4	QUADRADES I LLATINES
NAU	500	150	80	4	QUADRADES
BARCA	100	40	40	3	LLATINES
POLLACRA	50	25	10	2	QUADRADES I LLATINES
LLAGUT	25	10	2	1	LLATINA

La tripulació

La tripulació bàsica de les naus era força variada. Si mirem la tripulació d'una galera guardacostes de 1449 podem veure que la llista és força completa: patró, còmit, sotscòmit, dos consellers, vuit nauxers, remolar, un mestre d'aixa, un calafat, un boter, trena-quatre ballesters, un escrivà, un agutzil, un metge-barber, quatre trompeters, un bombarder, sis aliers, vuit proers, tres cruïllers, dos espatllers, un senescal, un cuiner i cent cinquanta-dos remers.

La tripulació d'una nau comercial era força més minsa: patró, nauixer, remolar, calafat, dos mestres d'aixa, boter, escrivà, guardià, barber, pilot, senescal, cuiner, nou mariners i catorze servents. Els que servien a les armades reials podien ser presos, esclaus o altres elements que no eren models de conducta social. Per exemple el 1463

⁸ Veure Document 2.

⁹ Veure el quadre adjacent per a més dades sobre els vaixells.

Corsaris i pirates a costa central

es reclutaren a alcavots, macips i rufians indultats i exclosos de Pau i Treva. Si no s'enrolaven se'ls expulsaria de la ciutat de Barcelona durant deu anys. En alguns documents, com per exemple un indult de la cancelleria reial de 1455, Alfons el Magnànim prohibeix explícitament que els homosexuals s'enrolessin a la seva armada reial.¹⁰

Defenses terrestres contra els atacs per mar

Hi hagueren tres poders relacionats amb les defenses costeres a Catalunya: el Consell de Cent de Barcelona, la Generalitat i el poder reial, català en un primer moment i castellà a partir del segle XV. La importància del port barceloní per a la ciutat va fer que el Consell de Cent fos de les primeres autoritats a construir una galera guardacostes. El 1370 podem llegir *que en dita ciutat sia tenguda una galera o moltes amb les quals se defensi hom dels sarrains [...] e que no sin deputades a altre servei, sinó la defensió de cristians*.¹¹

Paral·lelament a aquests poders públics i les seves tàctiques de defensa, els particulars podien demanar patent de cors i actuar lliurement. Només s'havien de comprometre a defensar la costa a canvi del botí obtingut. Un exemple del botí que es podia obtenir fou recollit al Dietari de Jeroni Pujades: *Dimechres a 20 de juny, vigilia del Corpus, vingué en Barcelona y entra en lo moll una nau del comenador [. .], nebot del gran mestre, que és aragones y se diu Garcés; a aportada una caravela y una nau grop que ha presa de moros, carregadas de catifas, telas, sedas y obra morisca*.¹²

Tot i les condicions imposades pels monarques, hi havien corsaris de nacions cristianes que també atacaven a altres regnes cristians, tal i com hem apuntat. Un bon exemple d'això és el corsari florentí anomenat *Lo Papera*: *Aquest die, ans d'ora de dinar, se levà a féu vela en la plaja de Barchinona un balaner d'un cossari florentí vulgarment apellat lo Papera, qui havia portades vitualles en Barchinona, e les naus e galeres del rey Johan tenien-lo asejat, e quant veren que havia feta vela, de continent se levaren e anaren-li detraç dues naus e III galeres, e lo segon jorn les naus perderen-lo de vista e les galeres aconseguiren-lo e donaren-li gran combat, però no-l pogueren entrar, ans los del balaner los mataren III hòmens e ls ne nafraren en sus de XXXX. E axí se'n tornaren les galeres en la plaja, ben carafaxades e ab los sperons de proa truncats*.¹³

A partir del segle XV la incorporació d'armes de foc a les naus obligà que les defenses costeres canviessin. Pere el Cerimoniós havia ordenat ordir un entramat emmurallat a moltes viles medievals degut a la guerra contra Castella. La incorporació a finals del segle XV de les bombardes i altres peces d'artilleria va obligar a reestructurar aquestes defenses militars ja que no suportaven les armes de foc. Molts castells van tenir que ser adobats i modificats.

¹⁰ Veure Documents 3 i 4.

¹¹ ALCOBERRO, Agustí: *op. cit.*, p. 34

¹² DJP, I, 52r. 1591, juny, 20.

¹³ DGC, I, 210. 1472, setembre, 18.

A partir del segle XVI s'intensifiquen els canvis la xarxa defensiva litoral catalana per readaptar els edificis a l'artilleria. Fet que afegeix als tres poders esmentats (poder reial, Generalitat i Consell de Cent), l'interès dels governs locals per defensar la seva població.¹⁴ A Tarragona ciutat s'enfortiren les muralles el 1527 i es construïren sengles baluards, a l'any 1540, per resistir els atacs de l'artilleria. El 1572 es construí una nova muralla per protegir la zona sud de la ciutat. Degut als problemes de finançament no es pogué enllestir fins al primer terç del segle XVII.

Les viles de Tamarit, Creixell, Altafulla i Torredembarra comptaven amb defenses de l'època medieval. Tamarit adobà les seves defenses però aquestes van ser destruïdes, possiblement, durant la guerra dels Segadors. El castell d'Altafulla estava en estat ruïnós a principis del segle XVI. La vila comptava amb muralles que serien reforçades al segle XVII. El castell-palau de la família d'Icart (construït el 1565) i les muralles eren els únics elements de defensa de Torredembarra. Finalment, a Creixell, es remodelà l'antiga fortalesa després de l'any 1600.

La situació defensiva era força semblant a Calafell i Cunit, dues viles d'origen medieval. El castell i la muralla de Calafell s'hagueren d'adaptar a l'artilleria moderna. Aquest fou destruït parcialment a la Guerra dels Segadors pel marquès de Los Vélez.¹⁵ Cunit, un dels nuclis més petits de la costa central no comptava amb estructures defensives i la Masia del Castell en aquesta època estava força malmès. A Cunit es reforçà l'església de Sant Cristòfol degut a un atac pirata anterior a 1581. El 1581 els veïns es reuniren a l'església per imposar una primícia i una reprimícia dels fruits cultivats per fortificar el temple. El 1593 es tornaren a reunir per *adobar [la] dita Iglesia*.¹⁶

L'esment més antic pel que fa a Cubelles és del segle XV, quan Violant de Bar, vídua de Joan I, i senyora del castell, instà als batlles de Cubelles i de la Geltrú, el desembre de 1406, a erigir i reforçar les muralles per evitar els atacs dels sarraïns que atacaven via marítima. Si aquesta ordre no es complia es multaria en 1000 florins. Cubelles comptava al segle XVI amb el castell i muralla defensiva com a única defensa contra els atacs marítims.

Al segle XVI tant a la Geltrú com a Vilanova de Cubelles es disposava d'un castell i un clos emmurallat que albergava les dues poblacions. El 1557 l'estat d'aquest clos era tant precari que es restauraren i es renovaren les defenses amb la construcció de nous murs, torres i fossars. El 1603 el creixement de Vilanova havia superat els límits del tancat i les autoritats varen donar permís per enderrocar part del mur per fer créixer el poble vers el mar. Vilanova va construir el 1687 un fragata gràcies a les donacions públiques, que, posteriorment, participà en la Guerra de Successió, primer junt amb els

¹⁴ Si no s'indica el contrari les dades estan extretes de la Tesi Doctoral de Santiago Colomar Ferrer Una frontera oblidada. *Atacs i desembarcaments de corsaris nord-africans a Catalunya, València i Balears (1571-1650)*. Disponible a www.tdx.com

¹⁵ MARTÍN, E. i SANTACANA, J. (eds). *Sants i mals esperits*. Manuscrit d'un rector del Barroc. Calafell: Llibres de Matricula, 2001, p. 26-27.

¹⁶ PALOMEQUE TORRES, A: "Restos de la iglesia románica de San Cristobal de Cunit (Tarragona)". *Revista de archivos, bibliotecas y museos*, 1953, p. 316-324.

Corsaris i pirates a costa central

austriacistes i posteriorment amb el bàndol filipí.¹⁷ Aquesta fragata a finals del segle XVII va obtenir la patent de cors.

A Sitges el castell, els fossars i la muralla foren renovats el 1525 i al segle XVII es construí un recinte emmurallat que es veié afectat durant la guerra dels Segadors pels atacs del virrei Juan de Garay. L'any 1669 el síndic de la vila demanà al rei poder gravar el tràfic de mercaderies *para tener limpias las costas del Garraf de moros. Aquesta petició vingué motivada degut a que quatro navíos de Moros acosaron a dos christiannos cargados de infantería y la gente desembarcó en dicha villa, la qual, a más de subvertirla y salvar los navíos, estuvo con sus vezinos tres días con sus noches en armas.* I també el mateix any 1669 *saltaron a tierra en dichas costas de Garraf, en la cala Vallcarca, unos treinta moros.*¹⁸ Al segle XVIII Sitges també comptava amb una fragata que participà en la Guerra de Successió.

A principis del segle XVI s'eixamplà el perímetre del recinte fortificat del castell de Castelldefels. El 1550 la fortalesa estava en un estat ruïnós i deshabitat. Per aquest motiu el baró d'Eramprunyà va remodelar-lo gràcies a un préstec de 500 ducats als veïns. El 1590 es bastí una torre circular adossada a un angle de l'antic castell. La reforma del baró també inclogué la fortificació de la fortalesa i s'hi incloïa l'església. El conjunt fou de gran ajuda a la població degut al saqueig de l'exèrcit castellà de 1651.

Pel que fa a Barcelona són nombroses les modificacions defensives que es portaren a terme. La Barcelona del segle XVI comptava amb muralles en tot al seu perímetre i el 1513 s'havia enllestit la muralla de la façana marítima. A mitjans del segle XVI s'acabaren les obres del baluard de les Drassanes. Al segle XVII es reforçaren diversos trams de muralles amb terraplens. La guerra dels Segadors va malmetre enormement les muralles i el baluard que protegia les Drassanes, fet que va fer que un cop acabada la guerra es reparessin ràpidament.

Mentre que Barcelona ja comptava des del 1370 d'una galera guardacostes la Generalitat no obtingué el permís de la monarquia hispànica fins el 1599. Després de l'èxit de la batalla de Lepant (1571) la flota hispànica sofrí la derrota de l'armada invencible (1588). Aquest fet feu que es replantegessin canvis en les flotes que havien de defensar les costes i es descentralitzessin les flotes per tal de ser més efectives. Les demandes per poder construir les galeres ja eren demanats des de l'any 1590 per part de la Generalitat: *Resolució y resposta a la proposició dels senyors diputats per los senyors doctors, dignitats, canonges y pares infrascrits: Tots los drets del General, bolla y galeras que vuy en dia se pagan a la Deputació del present principat de Cathalunya, essent com són legítimament imposats, y per causes justíssimes com són: acudir als donatius y serveys a sa magestat en les Corts y salaris dels ministres de justícia en aquest Principat; sustentar quatre galeres per defensa de la costa de mar contra los piratas y corsaris infels enemics de nostra fe cathòlica que tan gran dany porien fer si ab dites galeres no*

¹⁷ Veure VIRELLA BLODA, Albert: *El canvi de dinastia i la fragata de Vilanova (segles XVII-XVIII)*. Vilanova i la Geltrú. 1995.

¹⁸ Totes les cites són recollides a CARBONELL I GENER, Josep: *Sitges la reial*. Sitges: Ediciones el Eco de Sitges. 1965, p. 343.

*fossen enfrenats y repel·lits; acudir axí mateix a les necessitats de entrades de enemics, que venint de súbito porian moltíssim aquest Principat; tenir també recollit en son temps un competent thesor per les dites y altres necessitats com semblants y acudir a les obligacions ordinàries de pagar molt grosses quantitats de pensions de censals antiquíssims y nous, los preus dels quals han servit per socòrrer a nostre rey en graves necessitats y subvenir a les sobredites necessitats, y finalment per conservació de les constitucions, privilegis, prerrogatives y costum del Principat són drets justíssims fundats en ley natural, divina y en leys humanes, leys municipals preceptivas y obligacions fetes y promulgades per los reys y braços ecclesiàstic y militar y real en moltes Corts y ab facultat apostòlica de molts pontífices, particular del papa Clement VII en una bulla data a Rome.*¹⁹

Sembla, però, que aquesta descentralització fou perjudicial, ja que el 1610 ja no hi havien diners per mantenir les galeres de la Generalitat i les ajudes des del poder monàrquic central no arribaven així que cediren les galeres a la monarquia per a què en fessin el manteniment: *Y axí veent y considerant los deputas que per part de sa magestat no se'ls enviant lo socorro era necessari y que del tot estant impossibilitats de sustentar dites galeres, han deliberat ab consell de persones eletes per aquest effecte entregar a sa magestat dites galeras, supplicant a vostra excel·lència judicialment sia servit, en compliment de la paraula real que sa magesta se serví donar.*²⁰ Pujades al seu Dietari és força crític amb aquest fet: *no hi ha Concistori de diputats per poder delliberar, no bi a diners per gastar que ab lo donatiu de 1599 an escorxada la Generalitat y terra y ab los donatius que han emanat, a les universitats han degollades, les comunitats particulars y tothom esta stomacat de la burla feta a la Ciutat al primer y segon de marts prop passat y mal contents dels anys 1597 y 1598, y per consegüent hi ha mal aparell de fer gent de armes.*²¹

A més de les defenses i les galeres, els campanars jugaren un paper força important. En el món cristià les campanes marcaven el ritme vital de les comunitats. Tocaven per actes i festes religioses i també tocaven per realitzar avisos a la població, com la presència d'enemics o dels atacs dels corsaris i pirates que arribaven a la costa.

Violència i atacs corsaris a la costa central durant l'època moderna

Un cop hem vist les defenses amb que es comptava a les costes entre Tarragona i Barcelona anem a veure els diferents atacs que sofriren les poblacions de la costa central.

Els atacs de manera sistemàtica començaren a l'últim terç del segle XVI a la costa central. El 1561 llegim que: *en la matinada donaren la proa en terra una galera y quatre fustes de moros al Prat de alla al riu Llobregat y saquejaren algunes cases y sen porta-*

¹⁹ DGC, III, 673. 1610, abril, 1.

²⁰ DGC, III, 725. 1611, juny 23.

²¹ DJP, I, f. 97v. 1602, abril, 4.

²² DACB, IV, 315. 1561, maig, 29.

Corsaris i pirates a costa central

ren tretze persones en quey havia alguns minyons de molt pocha edat "qui peccata non fecerunt", e pochs dies abans les matexes eren exits a Calafell prop de la Vila nova.²²

L'únic atac documentat a Cunit és el ja esmentat anteriorment l'any 1581 que comportà que es feren reformes a l'església parroquial de Sant Cristòfol. No hem localitzat el document on se'n parla tot i tenir la referència bibliogràfica abans citada.

El 1582 entre les costes de Tarragona i Tamarit un estol corsari capturà cinc barques de pescadors.

Tres anys després s'esdevingué l'atac documentat per mossèn Avinyó a la seva *Història de Cubelles*²³ és l'atac corsari a la Torre de El Prat on varen matar dos persones, pare i fill: *Òbit del qo Bartomeu Squerrer, major de dies y del qo Bartomeu Squerrer son fill, de la present Parròquia de Cubelles, los quals son morts sens fer testament perquè los moros los mataren en la casa de la Torre del Prat, de dits Esquerrers, a 3 d'agost de 1585. Déu los do la glòria.*

El 1586 sabem que els corsaris captivaren una família del Garraf que vivia en una torre. El document no especifica el lloc exacte.²⁴

El dia 3 de juliol de 1606 unes galeres genoveses capturaren a la costa de Sitges una galiota morisca: *dilluns III. En aquest die en la nit, sen anaren las galeras de Genova la via de Ponent y a la vista del mar de Sitges prengueren una galeota de moros.²⁵*

El 1610 hi hagué un intent d'assalt al port de Barcelona que fou repel·lit per les galeres Capitana i Patrona. Un cop finalitzat l'atac els presoners foren portats davant dels consellers de la ciutat: *Així be en est die foren en casa de la ciutat los moros dels dos vaxells que lo dia abans havien presos y capturats las dos galeras, çò és la Capitana i la Patrona de Cathalunya perque fossin vists per los magnífichs consellers, que foren en numero sens los morts, serca de coranta.²⁶ La galera Capitana dos dies després fou pres i capturat [...] un vaxell de moros que ni havia vint y dos.²⁷*

El 16 de setembre de 1611 les galeres de la Generalitat tornaren actuar davant la costa de Castelldefels *estaven a punt envers Castelldefels, per cert avis tenien de dos vexells de moros, y arribats allà on eren, si be feya grandíssima maror, trobaren dos vexells quiscuna de les galeres, çò és Capitana y Patrona investiren son vexell, y la hu per ser bon vexell féu gran resistència y armas molt bona estona, encara que fonc forçat a la Patrona de desferrar un ramat de forçats, foren los moros presos los dos vexells ab la artilleria y lo demás aportaven, fonc gran contento per tota Barcelona, y la gent (que) acudí (a) marina innumerable, Déu los done bona perseverància y victòria, passejaren los dits moros per tota la ciutat y entraren dins la present casa y de la ciutat.²⁸*

²³ P. 76. També documentat per MARTÍN, E. i SANTACANA, J. (eds): *op. cit.*, p. 26-27.

²⁴ AADD: *Castelldefels temps d'història*, p. 179. Els autors no especifiquen d'on s'ha tret la informació.

²⁵ DACB, VIII, 283. 1606, juliol, 3.

²⁶ DACB, IX, 46-47. 1610, setembre, 17.

²⁷ DACB, IX, 47. 1610, setembre, 19.

²⁸ DGC, IV, 11. 1611, setembre, 16.

Els correus que portaven les noves i prevenien els atacs vers la costa eren molt importants. El 1615 hi hagué un atac morisc contra les costes del Garraf del qual se n'havia avisat abans de que es produís: *Per orde dels senyors deputats y ohidors de comptes, entre les deu y honse hores de la nit, lo magnífich misser Gabriel Barart se conferí en lo palau del senyor príncep, generalíssim del mar, y representà que dits senyors deputats y ohidors havien tingut notícia que sa alteza havia manat donar orde als oficials de les galeres de Catalunya que se posassen a punt per haver de sarpar y exir en persecució de una sagetia de moros se havia tingut avís ere vinguda a les costes de Garraf.*²⁹

El problema era que el general de les galeres, Ramon Oms, havia mort feia poc i no podien sarpar sense permís explícit del rei castellà. La Generalitat optà que hi anés el capità Miquel, home de confiança de Felip III. El monarca deliberà que en un primer moment hi anés l'esmentat Miquel però amb certa recança: *E dit senyor príncep respongué que no havian de reparar dits senyors deputats en lo que estava ordenat, puix era en benefici de la pròpia terra y corria sa reputació, estant aquí la real, de fer exir ditas galeres, y que tenint general nomenat per sa alteza no aparexia que lo capità Miquel fos preferit a dit general. Però que sa alteza manaria vèurer lo que més convindria al servey de Déu y de sa magestat.*³⁰

Alguns atacs vers pirates i corsaris moriscos es feien conjuntament. És el cas del 15 d'agost de 1626, on s'uniren les tropes del duc de Cardona i les galeres papals, florentines i genoveses per evitar un atac a les costes del Garraf: *Arribat una matinada, a si és dia no és dia, a las Costas de Garraf, pensa ser pres de Moros. Havia's calat un vaxell de Moros a la cala, o Cap de Santa Christina, prop de Casteli de Fels, y tenia llancada la gent per terra, esperant lo pas a la matinada. Assertas acas passaren per ella nou galeras : quatre del Papa, quatre de Florença y una de Genova ; las quals, vist i regonegut lo vexell, abordaren ab ell, y llancaren gent en terra, contra los moros que eran en ella. Y en aquest rumor arriba lo dit Duch de Cardona, ab sos criats que eran onze o dotze a cavall. Que ha no trobar-s'hi las Galeras, sab Déu lo que fóra estat. Dels Moros foren presos alguns quaranta hòmens.*³¹

Altres dades interessants

No tot es pot resumir amb episodis bèl·lics. Per aquest fet destacarem dos fets accessoris per tal d'arrodonir el present treball.

Tot i les prohibicions de comerciar amb terres morisques i de Berberia alguns intentaven comerciar-hi, per error o no. El 30 de maig de 1603 el batlle de Cubelles s'hagué d'excusar ja que se l'acusà d'haver deixat expedir algunes barques vingudes des de França que anaven cap a Alger: *Dit dia lo balle de Cubelles vingué devant deis consellers a scusar-se de la culpa que ab una lletra missiva li avian donat per lo que en sa ballia avia*

²⁹ DGC, IV, 711. 1615, juliol, 2.

³⁰ DGC, IV, 711. 1615, juliol, 2.

³¹ DJP, VI, 55v. 1626, agost, 15.

Corsaris i pirates a costa central

*dexats embarcar alguns blats ab las barcas francesas que se entén son anadas a Alger. Y per sa disculpa los amostrí una carta del matex virey que li manava les dexis carregar.*³²

Un altre fet força singular i difícil de documentar són els renegats. S'entén per renegat un cristià que hagués abandonat la fe catòlica per convertir-se a l'islam. Hem documentat la història d'un tal Samsó, francès renegat, el qual havia arribat a ser general d'una esquadra de 5 naus morisques.³³ També tenim l'exemple contrari on un musulmà es bateja i es converteix al cristianisme, al ser descobert dins d'una nau genovesa: *Diumenje als 14 de abril dominica in albis lo senyor bisbe Colonia bateja de ses mans en la Seu un home que era estat de son natural moro, jove de uns vint anys, que se era convertit. Posaren-li nom Hieronym. Fou padrí Hierbnym Negroto, mercader genoves, y padrina, una filla de [...] mercader, donzella. Aquest essent moro anava per catiu ab altres en una nau genovesa, y descobrí al capití com se volian alçar ab la nau, descubrint-li lo punt y hora y ell demana lo baptisme, y axí li fou donat y, com fou batejat, encontinent se n'ana a la capella y sepulcre de sant Ollaguer y allí offerí la antorxa. Déu lo faca bon christia.*³⁴

Un corsari portuguès castlà del castell de Cubelles

Hem documentat pel present treball un fet desconegut i força entenedor de la idea de corsari a l'Edat Mitjana i l'Edat Moderna. Hem documentat que es nomena al portuguès Lopo da Fonseca com a castlà del castell de Cubelles. Lopo da Fonseca havia estat escuder del duc Pere de Coïmbra i degut a aquest servei Alfons V de Portugal³⁵ el desposseí dels seus béns. Després d'aquests fets es posà al servei de Pere el Conestable³⁶ de Portugal. Aquest últim les institucions catalanes li va oferir la corona catalana ja que es trobaven en guerra contra Joan el Sense Fe.³⁷ Pere el Conestable el nomenà castlà del castell de Cubelles. Aquest fet fou recollit als seus registres de cancelleria: *A Fonseca, capitán del castillo de Cubelles, portugués, criado que fué del infante don Pedro de Coimbra.- Documento por el cual el Monarca le promete entregar el castillo de Cubelles y otras fortalezas que logró tomar al adversario, sobre ello la de su palabra real.*³⁸

Després d'aquest pas per Cubelles, documentem a Fonseca exercint de corsari a Empúries a les ordres de Joan de Silva³⁹ i possiblement participà en l'atac de corsaris portuguesos el març de 1477 a la platja de Barcelona.⁴⁰

³² DJP, I, 169v. 1603, maig, 30.

³³ Veure Document 5.

³⁴ DJP, I, 99v. 1624, juny, 28.

³⁵ Rei de Portugal entre 1438-1481.

³⁶ Conestable era un càrrec militar immediatament per sota del rei. Era un càrrec semblant al de senescal.

³⁷ Rei català entre els anys 1459-1479.

³⁸ Arxiu de la Corona d'Aragó (=ACA), Registres de Cancelleria (=RC), Intrusos, 25, f. 74v. Veure també BAQUERO MONTERO, Humberto: "Os portuguesas na Catalunha no reinado de Pedro o Condestável" *Estudos em Homenagem ao professor doutor José Marques*. Vol. 1. Porto: Faculdade de letras da Universidade do Porto.

³⁹ ACA, RC, Intrusos, 25, f. 56r. i 57v.

⁴⁰ AHCB, Consell de Cent, Lletres Closes 1B-IV-27, f. 17v.

A tall de conclusió

Com hem vist la condició de corsari no era considerada negativa, al contrari que la de pirata. Els corsaris al tenir permís reial per atacar els enemics del regne, cristians o musulmans, no eren mal vistos per la societat. Ans al contrari, realitzaven una funció que els poders públics, Generalitat, consells municipals i corona es veien incapaços de coordinar. Aquests poders públics anaven a la seva, bé per raons polítiques, ve per manca de comunicació o bé per rivalitats directes.

Aquesta descoordinació afectà enormement la costa central catalana. Hem vist com a finals del segle XV i als segles posteriors els municipis compresos entre Tarragona i Barcelona, captaren l'atenció dels pirates i corsaris vinguts de la costa barbaresca i l'Imperi Otomà. Els canvis que sofriren els municipis a nivell defensiu foren enormes i els més poderosos pogueren construir i botar les seves pròpies fragates.

Apèndix documental

Hem transcrit els documents més significatius de caràcter general per al present treball i els hem ordenat cronològicament.

Document 1

1288, juliol, 20. Barcelona.

El rei Alfons II ordena als seus oficials que es permeti a qui vulgui armar cors contra territoris enemics. El corsari no podrà atacar a territoris enemics ni a països amb els que s'està amb treva. Si aquests atacs es produïssin es restituiria el botí als afectats i es pagarà una indemnització als afectats mitjançant la justícia.

A: CCAT PRAGMATIQUES I ALTRES DRETS DE CATALUNYA VOL. II P. 151 Reimpressió de 1702.

Mandamus et dicimus vobis, quatenus si aliquis pirata, seu cossarius voluerit armare contra inimicos, quod affecuret et caveat sufficienter in posse vestro, antequam de loco ubi armaverit recedat, quod non faciat malum in locis, seu rebus amicorum, vel treugarum, et antequam ad alia loca divertat, revertatur in eodem loco, ubi armaverit cum galione, seu ligno et rebus omnibus quas coepit. Statuimus etiam et volumus, quod aliquis pfficialis nostrrr non possit habere, nec habeat partem in huiusmodi armatis. Praeterea volumus et mandamus vobis, quod si forte constituerit, vel quod aliqui de piratis huiusmodi fecerint malum aliquis in locis, vel rebus amicorum, vel treugarum, illos capiatis incontinenti et captos detineatis, ut contra eos posimus procedere justitia mediante et res quas de tulerint capiatis, et custodiatis, ut possint restitui illis, quibus fuerint depraedatae.

Document 2

1415, febrer, 20. Barcelona.

Document del registre de coses vedades de Catalunya on s'esmenta l'arribada d'una esclava sarda. Es dona permís per fer la recollida de la dita esclava que vindrà amb la nau o la barca d'en Joan Pedrosa.

A: ACA, Reial Patrimoni, Batllia 1077, fol. 7r.

Corsaris i pirates a costa central

Lo lochte de batle general de Cathalunya.

Gordés lexats reculli ran Bernat Ça Plana scriva del senyor rey una cativa sua appellada Maria de nació de sarts e mercè aquella en la nau o barcha den Johan Pedrosa mercader de Barchinona. Com nos uny date dela present haviam donada licencia al dit Bernat Ça Plana o a son procurador que puxa trametre per vendre la dita cativa a la illa de Mallorques. E algun embarch noli fassats. Scrit en Barchinona a XX dies de febrer del M CCCC XV.

Dirigit a custodibus rere prohibitare maris Barchinone.

Document 3

1455, octubre, 17. Nàpols.

Indult per a tots aquells que es vulguin enrolar a l'armada reial. El document inclou als subjectes que no podran enrolar-se per motius diversos.

A: ACA, Registres de Cancelleria, 2621, f. 76v.

Don Alfonso per la gracia de Deu Rey d'Arago et cetera. Al illustrissimo don Joan Rey de Navarra germà e lochtinent general nostre, salut e augment de prosperitat e honor. E als magniffichs nobles e amats Consellers nostres tots e sengles altres lochtinents generals, visreys, governadors generals e altres lochtiennts de aquells e cascun dells e a qualsevol altres persones de qualsevol condició e stament sien presents l'esdevenidors, als quals les presents pervendran o presentades seran. Salut e dilecció. Com los amats nostres Micer Bartholomeo de Bolonya, cavaller e Christoforo de Augusta de la nostra ciutat de Palerm haien deliberat e entenen de present armar per servey de nostra Maiestat e per contrastar e offendre tots e sengles ifeels e altres enemichs nostres dues galeaces, appellades la una Sancta Christina, l'altra Sanct Luys, les quals son de present en lo port de la nostra ciutat de les quals son de present en lo port de la nostra ciutat de Nàpols, e vullen acordar e soldejar gent per lo armamaent de les dites dues galeaces. E per ço per maior favor del dit armament de les dites dues galeaces E per ço per maior favor del dit armamament e acordament e per pus prompta expedició de aquell ab tenor de la present guiam e asseguram en nostra bona fe reyal los dits Micer Bartholomeo de Bolunya e Christoforo de Augusta e les dites dues galeaces e los sotspatrons, nauzers, comits, sotacòmits, alguatzirs, scirvans, companyons e totes e qualsevol perssones de qualsevol nació o condició sien qui en les dites galeaces e qualsevol de aquelles se acordaran de fet iran e serviran axi officials, companyons, com altres qualsevol gent de les dites galeaces de tots e sengles crims, excessos e delictes de que sien acusats delats o inculpats o haien comesos ensemps o departidament o cascun per si axi dins nostres regnes e terres com en qualsevol altres parts enara ue sien gitats o publicats de pau e de treva exceptats bares, traydors, heretges e trencadors de camins publichs e encara sodomites, fabricadors de falsa moneda e que sien delats o inculpats de crim de lesa maiestat. [...] En testimoni de les quales coses manam esser fetes les presents ab nostre segell comu en lo dors segellades, dades en o Castell nou de la ciutat nostra de Nàpols a XVII dies del mes de octubre del any MCCCCC cinch. Rex Alfonsus. Yo e leido la presente e plazeme que asi se faga.

Dominus Rex mandavit mihi Francisco Martorell. Visa per consilium generalem. Probata.

Document 4

1463, setembre, 7. Barcelona.

Pregó concedint perdó a tots els exclosos de Pau i Treva que s'uneixin a l'armada de Menorca. Serviran sense sou, però se'ls donarà menjar i vestit. Tots els macips, alcavots i rufians han de presentar-se davant del veguer durant el proper dia i complir les seves ordres o seran expulsats de la ciutat per deu anys.

A: ACA, Registres de Cancelleria, Intrusos 7, f. 107v.

Ara oiau tot hom generalment que us fa assaber lo reverend e egregi et cetera, don Joan de Beaumont lochtinent general del molt alt et cetera rey et cetera, a suplicació dels deputats e consellers de la ciutat de Barchinona per bon stament de la cosa pública e del principat de Cathalunya e per causa de la armada que ara novament se deu fer dins la present ciutat per anar a Menorca o altres ports per protegir les costes [d]e enemichs del principat lo dit reverend e egregi et cetera ab tenor de la present en bona fe real guia e assegura qualsevol persones de qualsevol ley, stament o condicio sien qui personalment volran anar en la dita armada encara encara⁴¹ que sien separats o gitats de pau hi de treva bandegats o hagen comesos crims o delictes alguns axi dins la present ciutat com fora aquella pus aquells tals no sien acuydats oo enemichs de la torra e sens soi o paga alguna saguiran lo viatge als quals serà administrada la f. 108r.] despesa de menjar e de beure. E més emperò que los dessus dits hagen ésser dins la present ciutat de ací per dilluns tot jorn que comptarem XII del present mes e los dits gitats e segats de pau e de treva hagen a entrar dins una casa de la present ciutat e fer denunciar al Veguer de barchinona la lur venguda affi que sens perill de lurs persones se pusquen recullir. E noresmenys tots los macips, alcavot e roffians per demà tot jorn se hagen a presentar al dit Veguer de Barchinona e de ell nos pretesquen sens licencia sua demanada e obtenguda e hagen a fer e per obrar executar tot çò e quant per lo dit veguer los serà demanat. En altra manera lo dit senyor lochtinent ara per lavors los bandege e per bandeiat los vol haver de tota la dita ciutat e termens de aquella a deu anys. E en cas de que vigen per lur repòs e de les lurs fembres lo dit et cetera lochtinent posa e met en salva guarda real les dites fembres e lurs béns. Les quals per lo temps que lurs amos e amichs staran en servey de la dita armada pusquen star en les cases e lochs hon huy stan e que dirant lo dit servey e quiatge sots pena de la vida no sie algú qui gos sostraure les dites fembres ne eperar re de aquelles. Lo qual quiatge dur durar hage per lo temps que la dita armada durarà e seran tornats en la present ciutat e après per un mes següent. E los dits quiatges protectio e real salvaguarda e altres coses dessus dites mana lo dit et cetera lochtinent ésser publicada per ço que de aquelles ignorantia no s pusca alleguar. Fray Johannes d. G.

Document 5

1624, juny, 28.

Notícia recollida pel dietari de Jeroni Pujades on s'esmenta la captura del gran corsari Samsó, d'origen francès i renegat. S'inclou un document insert en l'edició crítica del dietari.

A: DJP, V, f. 220r.

⁴¹ Sic